

Perom i olovkom.

O postanku života.

Dr. P. I. Jurišić je održao u zagrebačkom pučkom sveučilištu predavanje »Teorija o postanku života«. Tu je iznio razne teorije i zaključuje: »Eto to su temeljni nazori u nauci o postanku života na našoj zemlji. Sada povucimo rezultat iz naših današnjih razmatranja. Što znamo o postanku života? Ništa. To je sa gledišta egzaktna nauke. U ovim nazorima u nauci o tom pitanju nalaze se dvije temeljne misli: ili se život morao jednom u razvitku naše zemlje razviti iz nrtvih stvari kao nužna posljedica one zakonitosti, koja vlada u materiji, ili je život u svemiru vječan. Ali kolikogod ove dvije misli sa gledišta logike imaju mnogo plauzibilnog za sebe, toliko nas opet stavljaju pred još teže probleme, kako su ti nastali spojevi postali živima, kako se razvila djelatnost svakoga organizma, ljudska svijest? Mi stojimo pred dubokim problemima. Jedan će kazati, sve su to manifestacije prirodnih zakona, koje danas nijesmo u stanju analizirati; drugi će se postaviti na stanovište, da će nam ove duboke tajne uvijek ostati više misterij nego naučiti problem, a netko će gledati u svim tim manifestacijama života svrhovite pojave, vidjet će u prirodi i svemiru neki cilj i zaključivati će po tome na neki viši um u svemiru (Reinke: Die Welt als Tat), da se tako dođe do naziranja, problema, koji po svojoj naravi dovodaju na koncu do pitanja, kod kojih prestaje znanost, a počinje vjera« (Jugosl. njiva 1926, str. 244).

Na ovo ćemo nešto nadodati. Ispravno je g. Dr. Jurišić kazao, da nam egzaktna znanost ne zna odgovoriti na pitanje: Odakle prvi život? To jasno i glasno priznaju Branca (Berlin), Deperet (Lyon), Wassmann (Holand.) i dr. No zdrav nas razum uči, da svaka stvar na svijetu mora imati dovoljni razlog svoga bivanja. Priznati moramo, da sadašnja živa bića imaju taj razlog u svojim predcima, ali prvi prede kao da su karike, koje u zraku vise bez početka. Zar te nemaju u sebi dovoljan razlog? Ne. Još manje u prilikama atmosfere ili svijetla. Dakle mora postojati taj dovoljni razlog u biću, koje je svemoguće (jer samo svemoguće biće može da iz ništa nešto stvori) t. j. neograničeno. Takovo biće mora da je duh i da se ne poistovjetuje s ograničenim svijetom, t. j. Bog u kršćanskom smislu. Evo do ovog zaključka dolazimo umovanjem po pravilima zdrave logike. Dakle priznati, da život potječe od Boga, nije samo vjerska stvar nego je to postulat našeg umovanja ili suđenja, postulat zdrave filozofije. Ako prelazimo na tlo vjere, kada priznajemo, da je Bog kao osobno biće sve stvorio, onda je i svaka hipoteza čin (ljudske) vjere, a onda bismo morali kazati — ako se poslužimo riječima g. Dra Jurišića — da kod svake hipoteze prestaje znanost.

Sionizam.

L. Stein je moderni svijet ovako označio u svojoj knjizi »Zionism«: »Svijet je postao svijetom naroda, koji se bore da postanu državama, a sve jače hoće da postanu homogenim narodima; napokon je svijet skup politika, rasa, jezika, vjera i gdje se jedni bore s drugima i to sve u ime nacionalnosti«. I ta je nacionalnost htjela, da su Židovi građani drugog razreda i da mogu stvoriti svoju državu. Antisemitizam je konačno dao jaki impuls »sionizmu«.

Kako? G. 1880. započeo se antisemitizam u Njemačkoj, a dalje nastavio »progon« u Rusiji, te su se mnogi Židovi iselili u Sjevernu Ameriku. No zašto se ne bi selili u Palestinu? Tu je ideju prihvatio Herzl i utanačio na prvom sionističkom kongresu g. 1897. u Baselu.

Sionista je iz te dobe bio idealista, koga mnogi nijesu razumjeli. On je bio strah (enfant terrible) za emancipiranog Židova; za Židova reformatora bio je on nesamo neugodan nego i pogibeljan za duhovne vrednote. Ultra - ortodokсни Židov smatrao ga je bezbožnikom, koji hoće da preuzetno forsira desnicu Svevišnjega. Afariste su sionistu gledali kao visionarca, koji ide za utvarama.

G. 1903. je engleska vlada na poticaj Josipa Chamberlaina ponudila sionističkoj organizaciji 6000 četvornih milja u istočnoj engleskoj Africi. To su sioniste pregledali i nijesu se povoljno izrazili o tome zemljištu. Tada su ruski sioniste opet istakli Palestinu kao zemlju useljivanja. To je prihvatio i drugi sionistički kongres. Zato počеше sioniste pregovarati sa sultanom, da bi im prodao Palestinu. Sultan je tražio takovu svotu, da se nijesu mogli sporazumjeti. I pošto su svrgli Hamida II., trgovina nije uspjela ni s mlado-Turcima. Na to se odlučise sioniste, da koloniziraju Palestinu. I jedanaesti sionistički kongres u Beču g. 1913. napravio je nacrt za kolonizaciju i za osnutak židovskog univerziteta. U godini dana se uselilo onamo do 6000 Židova. Posebna agencija u Jaffi nabavljala je po Palestini zemljišta za Židove ratare. Novca je bilo dosta, jer je barun Rothschild plaćao za to poduzeće. Svjetski je rat zastavio taj rad.

Kad je engleska vojska ušla u Palestinu, Balfour je javio 2. studenog 1917. lordu Rothschildu: »Vlada Njeg. Veličanstva uviđa, da bi bilo dobro, kad bi se Židovi nastanili u Palestini i tu podigli svoje narodno ognjište (home), pa će vlada učiniti sve, da se to i provede«. Prije toga osigurao se Balfour kod Francuske i Italije, da i oni podupru tu akciju. Napokon je Engleska u San Remu g. 1920. dobila mandat za Palestinu. I engleska je vlada imenovala Židova guvernerom, a židovski je jezik izjednačila s arapskim i engleskim. Protiv toga ustade arapsko pučanstvo, koga je u Palestini devet desetina. 2 milijuna lira sterlina sakupiše Židovi po Evropi i Americi, da dalje provode kolonizaciju. Protiv toga se bune i kršćani, jer Palestina nije više stara zemlja, u kojoj je obitavao samo izabrani narod. Oni su u progonstvu po svijetu kao Parsi i Armenci, ali ne zaboravljaju trgovine i bankarstva.

Prema »La Croix« u Palestini je sada 150.000 židovskih naseljenika; 25.000 se bavi ratarstvom, 20.000 industrijom. Židovski su koloniste podigli novi grad Tell-Aviv od 32.000 duša. Sada izgrađuju palestinsku luku Caiffu, pretvaraju dolinu Jezrael u plodno tlo. Mjesečno dolazi 3 do 4.000 židovskih kolonista u Palestinu. Lani se uselilo 34 tisuće, ove će godine do 50.000 Židovska ustanova »Keren Hajjesod« dat će za to ove godine 600.000 engl. funti, a »Jewish National Fund« 400.000 da se nabave zemljišta.

U Parizu je objelodanio Pierre Benoit krasnu knjigu »Le puits de Jacob« (Paris, A. Michel). Neki milanski list veli, da ta knjiga bolje prikazuje sionizam nego li ma koja rasprava.

O krizi naše knjige. O tome je pisao s hrvatske strane A. Barac u »Jugoslavensoj knjizi« (1926.), a sa srpske S. Pandurović (Misao, g. VII. str. 139—140), V. Živojinović (ib.), K. Milutinović (Suboni, te Letopis Matice srpske 1925. 160—162). Kriza postoji u našem knjižarstvu. Koji su njezini razlozi? Više je uzroka. Neki su: 1. Apsolutna ravnodušnost prema umjetničkoj knjizi; loši romani prolaze najbolje; 2. u srednjim školama pouka u književnosti nije dobra; 3. izdavači i pisci nose dosta krivice. Milutinović dodaje i ovo: »Odgovornost za ovo teško stanje naše knjige nosi i naša dnevna štampa. Osim božićnih i uskrasnih dodataka, naši dnevници, skoro bez izuzetka, ne obraćaju pažnju na vaspitanje i dizanje estetskog ukusa svojih čitalačkih masa, kako bi oni, sa malo truda i žrtava, lako i lijepo mogli to činiti. (Letopis M. S. 161). Na koncu nadodajmo i opasku o kritičarima. On veli: »Kritika često ne služi čistim književnim i umjetničkim ciljevima, ona je često podređena ličnim, koterijskim, nimalo idealnim interesima. I ta kritika je mnogo doprinijela, da se ubije vjera u naše književnike, da se ovako nisko svuče naša knjiga«. Mi ćemo ovome nadodati i ovaj razlog: Književnost pada, gdje se ne časte vjerski i čudoredni ideali.

Za slobodu škole. O tome piše Prvoš Slankamenac u »Letopisu Matice srpske« (oktobar 1926.) ovo: »Prosvetna politika države ima dve grane rada. Ona određuje opšti pravac kulturnog razvitka i održava ga u svojim ustanovama, i potpomaže, pored toga, sve vrste kulturnih akcija, koje u pojednostima razraduju izvesne kulturne sposobnosti zajednice, te time čine da kulturna slika postane što punija i reljefnija. Pa tako zamašnom poslu, prirodno je, potrebne su velike sposobnosti za upravljanje i ogromna količina smišljenog rada. Prosvetom upravljaju danas svuda pretežno državni organi, ministarstvo prosvete. Odatle potiču direktive i pritiču najveća sredstva, naročito materijalna. Ne treba međutim, staviti se isključivo na ateističko stanovište i ne priznati, da ikakva inicijativa može poći izvan zvaničnih organa narodne prosvjete. Dve najveće anglosaksonske zemlje, Engleska i Ujedinjene Države Severne Amerike, svedoče o tome da u prosvetnom radu može vrlo mnogo da doprinese privatna inicijativa i da je od vrlo velike koristi po narodnu kulturu diferencovanje i decentralisanje prosvetnog rada u državi. Površnom posmatraču može se činiti, da to ide na štetu kulturnog jedinstva zajednice, jer nema formalne jednoobraznosti u radu. Ali formalna jednoobraznost nije osnovni uslov za stvaranje jedinstvenog kulturnog tipa. Kulturni tip Engleza ne stvara formalna jednoobraznost škola, jer je i nema u Engleskoj, on se razvija iz jedinstvenog i istovetnog shvaćanja opštih čovečanskih dužnosti prema sebi i prema društvu.

Za razvitak narodne prosvete potrebno je da društvo, i van službenog rada države, bude aktivno u prosvetnom pogledu. Državna vlast, sama po sebi ima u svom biću više elemenata koji konzervišu nacionalne vrednosti nego što ima razvojnih. U prosvetnom, i u svakom kulturnom radu, moraju da pretežu razvojni elementi nad konzervativnima, i zato manje društvene

zajednice mogu da budu prosvetno aktivne sa odličnim uspehom. U njima je saznanje osnovnih potreba neposrednije, a izvršenje ciljeva slobodnije, brže i efikasnije, jer, državni organi su, usled nadmoćnosti autoriteta vlasti, uvek teži, sporiji i više posredni«.

Papina riječ:

Nedavno je primio sv. Otac u audijenciju do 2000 članova rimskih omladinskih društava. Sv. je Otac izrazio svoje veselje radi dubokog euharistijskog života i radi živog zanimanja za misijsku, što vlada u društvima. A onda nadoda: Još uvijek ima u Rimu 30 župa bez ikakvog omladinskog udruženja. Zato ne smijemo klonuti. Stari Rimljani bi rekli: »Nil actum, si quid agendum«. To treba da imaju na umu i današnji Rimljani. Naš pogled mora vazda biti uprt na ono, što još valja uraditi. U programu kat. mladeži i kat. akcije uopće treba da je: ne samo proširiti djelo, nego postignuto usavršiti. Ponajprije osvojeno zadržati i onda dalje osvajati. Paziti u prvoj vrsti na kvalitetu, onda istom na broj. Tako ćemo učiniti puno više dobra.

Kult golotinje i zdrava kultura tijela.

Ove misli vadimo iz članka »Nacktheit und Körperkultur« P. Küble S. I. u tjedniku »Die chön Zukunft«. — Golotinja nije zla u svojoj biti. Zato je etika ne zabacuje apsolutno. No stoji, da golotinja ubija stidljivost (od tolike važnosti u moralnom životu, osobito mladeži) i normalno dovodi u moralnu pogibao. Etički dakle može biti dopušteno samo s ozbiljnih i važnih razloga. S obzirom na kulturu tijela pozivaju se obožavatelji golotinje osobito na blagotvorno djelovanje sunčana svjetla na kožu, na korist svježeg zraka i na potrebu nadzora u držanju, kretanju i disanju. Pisac ispituje svaki od tih razloga pa na temelju zdravog razuma, iskustva i izjava uglednih liječnika dolazi do zaključka, da minimalne i vrlo problematične prednosti produljenog sunčanja, zračnih kupelji i gole tjelovježbe nikako nisu u razmjeru s ozbiljnom štetom, što odatle nastaje za moralni život.

Među katoličkim akademičarima u Americi povelja se anketa o pitanju: koje vrijednote najjače uplivišu na vjerski život čovjeka. Odgovori ističu na prvom mjestu sv. pričest, pa upliv roditelja, ispovijedi, prijatelja, svećenika, vjerske pouke i štiva. Napose se u odgovorima naglasuje duh, vježbe sv. Ignacija. One su među katoličkim akademičarima vrlo obiljubljene. Nedavno poklonio je Bender, sudac u Newu Jersey — kao spomen svojoj plemenitoj majci — Isusovcima veliku zgradu za duh, vježbe. Ta kuća imala bi da bude centralom katoličkog laičkog apostolata. (Prema »Neuen Züricher Nachrichten« od 13. VI. 1927.)

Žena i njezina prava.

»Hoćemo li s uspjehom da poradimo za kršćanski preporod naroda, od velike je važnosti jasno odrediti . . . što duguje društvu ženi, a što žena društvu . . . Crkva neumorno nastoji, da u svijest naroda duboko upiše sveta prava žene, veličinu njene zadaće u obiteljskom domu i nepovrijedivost njena moralna života. . . Žena osobno ima, da svetom energijom njenih vlastitih kreposti brani moralnu ljepotu, koju joj je Božanski Spasitelj povratio. Danas prije svega treba da u punoj mjeri sudjeluje na neizbježivoj križarskoj vojni, što je pape tako često i s tolikim naglaskom propovijedaju protiv nedostojne mode i protiv mnogih drugih pokvarenih i pogibeljnih zloraba modernog društva«. Žena mora ostati kraljica obitelji. U koliko joj prilike otvaraju širu sferu djelovanja, ona neka širi napose štovanje obiteljskog života, brigu za kršćanski uzgoj djece, energičnu obranu javnog morala. (Iz lista sv. Oca predsjedniku glavnog odbora za »socijalne sjednice« u Nancy-u. Sjednice se držale ove godine od 1 - 7 kolovoza).

Sastanci, koji rade oko jedinstva svih kršćana. 3-21. kolovoza ove godine bio je u Louseinni sastanak, koji radi oko toga da ujedini sve kršćane čitavog svijeta. Tom su zgodom zatražili kod kongregacije sv. oficija: »Da li je dozvoljeno katolicima prisustvovati ili pogodovati katoličkim sastancima, sjednicama, konferencijama ili udruženjima, koja rade oko udruženja u jednoj vjerskoj vezi svih, koji se na koji način zovu kršćani«. Kongregacija je 8. jula 1927. odgovorila, da ne mogu, i da se valja držati odluke, koju je izdala ova sv. kongregacija 4. jula 1919. o tome, da li katolici smiju sudjelovati u društvu, koje je ustanovljeno da promiče Kršćansko jedinstvo.

Dva važna otkrića u Palestini.

Kako javlja »Revue biblique«, našao je Dominikanac O. Rafael, profesor na biblijskoj školi Sv. Stjepana u Jeruzalemu mjesto, gdje je Jozua podigao oltar na Hebalu, kad su Izraelci stupili u sv. zemlju. Našao je što više i oltar.

»Catholic Times« piše, da je sada točno istražena sinagoga u Kafarnaumu. Ruševine su te sinagoge mjesto, gdje je Isus prema sv. Ivanu pogl. 6, obećao da će ustanoviti presv. Euharistiju. Dobro su se sačuvali, jer se nalaze na mjestu, gdje Jordan ulazi u Galilejsko more ili jezero, pa okolišnim naseobinama nije trebalo da iz Kafarnauma kao iz kamenoloma upotrijebe kamenje za gradnju. Franjevački je kustos sv. zemlje sve sada tako uredio, da će se na mjestu sagraditi crkva, koja će postati središtem nabožnosti i stjecištem hodočasnika.

NOVA TEORIJA O PREVODU SEDAMDESETORICE.

U kritici teksta sv. Pisma iznio je u zadnje doba Dr. Franjo Wutz novu teoriju o prevodu Septuaginte. Najstariji je grčki aleksandrijski prevod sv. Pisma Starog Zavjeta. Prema staroj priči obavilo je taj prevod 70 židovskih učenjaka pod kraljem Ptolemejom Filadelfosom (285-246). Prvi su kršćani

upotrebljavali taj prijevod (Knjiga mudrosti i 2 Makabejske pisane originalno u grčkom jeziku), te je po njemu i latinski prijevod Itala (iz 2. vijeka). Septuaginta je vrlo važan prijevod, jer je za toliko tisuća godina bliži prvotnom tekstu židovskom, nego li je to najstariji rukopis massoretski (početkom 10. vijeka pos. Kr. — Doduše mali ulomak, koji ima dekalog i skemu, u Papirusu Nash potječe iz 2. vijeka pos. Kr.); Septuaginta naime mora da je imao pred sobom tekst St. Z., koji nas dovodi do 3. vijeka prije Kr., jer je Pantatteuh preveden u prvoj polovici 3. vijeka pr. Kr., a ostale su knjige slijedile iza njega. Iz prologa grčkog Isusa sina Sirahova razabiremo, da je u njegovo doba postojalo sv. Pismo St. Z., u grčkom prijevodu, 130. godine pr. Kr. Dakle Septuaginta mora da je imao pred sobom tekst sv. Pisma iz 3. i 2. vijeka prije Krista. Tko želi dakle dobiti točan tekst St. Z., mora se osloniti i na prevod 70.rice. No nažalost mi nemamo tekst 70.rice u prvotnom obliku. Najstariji i najbolji je njegov rukopis Codex Vaticanus (B) iz 4. vijeka pos. Kr. Tu je »editio vulgata« (koine, t. j. ekdosis), koja je bila u običaju prije Originesa (Rahls, Septuaginta-Studien I, 85).

No kako je nastao prevod 70.rice? Ako usporedimo massorethski tekst i Vatikanski kodeks, vidjet ćemo, da se ta dva teksta često bitno razilaze. Uz to se tu nalaze izostaci, nadodaci katkada čitavih redaka, promjene u osobi kod glagolja, roda i broja. Vlastita su imena često protivno vokalizirana, često se ne slaže ni dio konsonanata s massorethskim tekstom, katkada je taj dio preveden ili transkripcija i prevod stoje skupa. Često ima i židovskih riječi, koje su inače redovito točno prevedene, prepisane u grčkom tekstu. Često je opet prevod skroz slobodan, često je opet ropski prema židovskom tekstu. Sve te pogriješke nijesu slučajne. O tome svjedoči i Aristeovo pismo

Kako da protumačimo te razlike između massorethskog teksta i prevoda 70.rice? O tome je Dr. Wutz, katolički svećenik, iznio vrlo važnu teoriju. Po prvi put je on to iznio pred znanstveni svijet na skupštini orijentalista u Berlinu 9. 4. 1923. (Theol. Blätter II, Marburg 1923, 111-116), pa na skupštini orijentalista u Münchenu 3. 10. 1924. (O toj se teoriji povoljno izrazio i B. Walde u Hochlandu 1924, 490 ff). Uostalom je prije Wutza već u 18. vijeku bio iznio sličnu teoriju O. G. Tychsen u spisu Tentamen (1772), ali su je zabacili ondašnji orijentaliste. U čemu sastoji nova teorija? Wutz tvrdi da prevod 70.rice obavljen na temelju židovskog teksta u grčkim slovima, t. zv. transkripcijskog teksta. Prevodioci nijesu naime imali pred sobom originalni židovski tekst; samo je Pentateuh kasnije prema njemu revidiran. To Wutz dokazuje obilnim uspoređivanjem teksta. Da vidimo par primjera.

Filo i Josip Flavius svjedoče, da je u njihovo doba postojao tekst sv. Pisma cjelovit. Naprotiv vlada velika briga u talmudsko doba, kako se čita sv. Pismo (zato su uvedeni vokali, a u 7. vijeku je završen taj posao). U potalmudsko doba nadodaše židovski učenjaci (Massorethi) na rubu opaske o napisanom i kako da se čita (»ketib« i »kere«) dotični tekst. Kako je u gornjem Egiptu vladao grčki jezik, mnogi su Židovi prepisivali svoje sv. Pismo grčkim slovima. Takav je transkriptor mogao da i nehotice pogriješi, pa krivo vokalizirati i napokon — a to je glavni izvor pogriješaka — grčki mu alfabet nije dao dovoljno slova za sve židovske glasove, osobito za gu-

turale i suglasove. To se vidi najlakše kod vlastitih imena u prevodu 70.orice, ako ih usporedimo s drugim stupcem Origenesove Hexapla (F. Fiedl, Origenis hexaplorum quae supersunt. Oxonii 1875). Zašto su u doba Septuaginte upotrebljavali židovski tekst s grčkim slovima i tako evo dali povoda slabom prevodu? Glavni je razlog taj, što su trebali sv. Pismo osobito za službu Božju, a stari učitelji nijesu više mogli da lako i brzo čitaju nevokalizirano sv. Pismo. Možda su time i to htjeli, da jednom na taj način budu sigurni za izgovor sv. teksta.

O Wutzovoj je teoriji napisao Dr. F. Schmidtke: »Wutz je zamjernom oštroumnošću sabrao stotine mjesta u prilog svojoj teoriji. Ipak sva ne mogu kritici odoljeti. Wutz je u svom veselju i otkriću i ondje vidio dokaze, gdje ih ipak nema, jer veliki broj navedenih mjesta možemo lakše ili barem jednako lako protumačiti iz židovskog teksta. Iz toga ne slijedi, da sva teorija pada. Ostaje stalni dio, za koji možemo kazati da se nešto boljega doslije ne može iznijeti, a uopće je za neke dijelove prevoda 70.orice Wutzovo tumačenje prvi pokušaj tumačenja. Težište je nove teorije u primjeni na kritiku teksta. Ta će teorija proći kroz vatru, kada nam Wutz pruži koji tekst, koji će on preraditi prema svojoj teoriji. (Sada je F. Wutz objelodanio djelo: Die Psalmen. textkritisch untersucht. München, Kösel). Pa i kada se ta teorija ne bi održala u svoj svojoj cjelini, to je već sada ipak to sigurno da će koristiti kritici teksta St. Z. a nitko ne će poreći, da su ti predlozi valjani te će se održati« (Theologie u. Glaube, 639).

Katoličko sveučilište.

Gdje katolici nemaju svoje sveučilište, tu su kao ovce bez pastira; u toj državi vazda će biti kao niža klasa. O tome je opširno bilo govora u našem časopisu g. 1924, str. 136 i dalje. U siječnju je ove godine Mgr. Rouleau, novi nadbiskup u Quebecu, održao važan govor na katoličkom sveučilištu u Lavalu o zadaći katoličkog sveučilišta. Tu on reče :

»Sveučilište je uopće kao mozak jednog naroda, jer se između njegovih zidova kroji sudbina dotičnog naroda. Ono je središte visoke kulture, te ono pripravlja ljude misli i djela, da oni tako odluče budućnošću svojih suplemenika sretno ili zlo. Ova su središta nauke otvorena strujama i idejama, koje se šire po svijetu, pa je stoga vrlo važno, da ta središta veselo prime sve što može obogatiti istinu i pomoći napretku čovječanstva. No u isto doba ta središta moraju biti daleko od nezdravih teorija ili zabluda, koje često znadu ljude sobom zanjati. Stoga i književna kultura, te filozofska spekulacija i znanstveno istraživanje mora biti pod vodstvom nepromjenljive tomističke i skolastičke filozofije. Ona je jamstvo protiv intelektualnih zabluda. Katoličko sveučilište pripravlja ljude, koji će postati pročelnici i dobročinitelji svih socijalnih razreda; stvara političare, koji će vjerno i ustrajno braniti Crkvu našu majku, te će znati i razviti katoličku politiku na međunarodnom sastanku«.